

Soome-ugri XIV kongress Tartus

18.–23. augustini 2025 toimus Tartus 14. rahvusvaheline fennougristika kongress (CIFU – *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum*, veebileht <https://cifu14.ut.ee/?lang=et>). Tegemist on maailma suurima ja vanima regulaarselt toimuva soome-ugri teemasid käsitleva teadusüritusega. Kongressid toimusid iga viie aasta järel alates 1960. aastast, liikudes riigist riiki. Esialgu roteerusid kongressid Ungari, Soome ja Nõukogude Liidu (NL) vahel, hiljem lisandus taasiseseisvunud Eesti ja NL asemel jätkas CIFU võõrustaja rollis Venemaa, aga 2022. aastal (kuna 2020. aasta kongress lükkus koroonapandeemia tõttu edasi) toimus CIFU esmakordselt mittesoome-ugri riigis – Austrias, Viini Ülikoolis.

Eesti on kongressi võõrustanud kahel korral: 1970. aastal Tallinnas ja 2000. aastal Tartus. Seega toimus tänavune CIFU Eestis kolmandat korda ja juba teist korda Tartus. Samuti kaks korda on kongress toimunud Budapestis (1960. ja 1975. aastal), kuid Ungari pealinn jõuab peagi Tartust ette – järgmine, 15. CIFU toimub 2030. aastal Budapestis, Eötvös Lorándi Ülikoolis (ELTE).

CIFU XIV peakorraldaja oli Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, mille ruumides toimus kogu kongressi töö. Kongressi president oli soome-ugri keelte professor Gerson Klumpp.

Osalejaid saabus kongressile maailma eri paigust. Esindatud riikide geograafia näitab selgelt, et soome-ugri teemade uurimine ei piirdu üksnes traditsiooniliste soome-ugri maadega. Tartu kongressist võtsid osa teadlased järgmistest riikidest: Austria, Bangladesh, Eesti, Holland, Itaalia, Jaapan, Kanada, Leedu, Läti, Norra, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Soome, Tšehhi, Ukraina, Ungari, USA, Venemaa (*online*), Ühendkuningriik. Siinkohal võib huvitava faktina nentida, et esimest korda oli CIFU-l esindatud Bangladeshilipp.

Viis intensiivset kongressipäeva täideti mitmekesise akadeemilise sisuga, kuuendal päeval toimusid ekskursioonid. Lisaks arvukatele ettekannetele olid kongressikavas ka ümarlaud fennougristika avalikkusele tutvustamise teemal, raamatuesitlused ning kaks öhtust vastuvõttu. Tööpäevadel peeti viis plenaarettekannet, mille esitasid Kristiina Ross (Eesti), Jussi Ylikoski (Soome/

Norra), Ágnes Lukács (Ungari), Eszter Ruttkay-Miklián (Ungari) ja Valts Ernštreits (Läti).

Eesti Keele Instituudi keeleteadlane Kristiina Ross rääkis kongressi avamispäeva plenaarettekandes “Challenges of standardizing a small Baltic Finnic language (until the end of the 18th century): The case of Estonian” väikeste läänemeresoome keelte standardimise katsumustest kuni 18. sajandi lõpuni eesti keele näitel. Turu Ülikooli professor ja Kautokeinos (Norra) asuva Saami kõrgkooli kaasprofessor Jussi Ylikoski mõtiskles oma ettekandes “On contemporary research into Uralic grammar” uurali keelte grammatika uurimisest tänapäeval. Budapesti Tehnika- ja Majandusülikooli kognitiivse teaduse professor Ágnes Lukács kõneles ettekandes “The construction of Hungarian grammar: Insights from language acquisition research” ungari keele grammatika ülesehitusest keele omandamise uurimise vaatevinklist. Budapesti Humanitaarteaduste uurimiskeskuse Etnoloogia Instituudi vanemteadur Eszter Ruttkay-Miklián'i kõne “The legacy of Éva Schmidt. A lifework on, to and for the Khanty” oli Éva Schmidti elutööst ja tema pärandi avalikustamisest. Läti Ülikooli Liivi Instituudi direktor, liivi keeleteadlane ja keeleaktivist Valts Ernštreits rääkis kongressi lõupäeva plenaarettekandes “Building a future for Livonian” liivlaste edukatest ettevõtmistest identiteedi ja keele säilitamisel ning liivi keele tuleviku ehitamisest.

Kongressi programmis oli 19 temaatilist sümposiumi, posterettekannete sessioon ning üldseksioon, kuhu koondati ettekanded, mille jaoks eraldi sümposiumi ei moodustatud. Kokku peeti sümposiumides ligikaudu 250 ettekannet. Enamik esinejaid viibis kohapeal, kuid mõned kümned osalesid veebi teel. Viimaste hulgas olid ka vähesed Venemaal tegutsevad teadlased, kes võtsid kongressist osa iseseisvate uurijatena.

Üle poole sümposiumidest keskendus keeleteadusele, mis pole üllatav, kuna lingvistika on ka varasematel kongressidel domineerinud. Esindatud olid muidugi ka teised rahvusteadused. Nõnda peeti sümposiumis “Transdistsiplinaarne lähenemine inimkonna mineviku uurimisel” 12 ettekannet ajaloost ja arheoloogiast, aga etnoloogia, religiooni ja rahvaluule teemadel peeti 32 ettekannet lausa neljas eri sümposiumis. Lisaks käsitleti kahes sektioonis võimuhete tasakaalustamatust ja hierarhiaid soome-ugri uuringutes ning ideoloogiaid vähemuskeelte säilitamises ja arengus, sh keelepoliitikat ja -planeerimist. Üldseksioonis kõlasid ettekanded väga erinevatel teemadel: soome-ugri maailmavaatest ja kirjandusest, etümoloogiast ja onomastikast, mitmekeelsusest ning paljust muust huvitavast.

Eesti Kirjandusmuuseum oli kongressil esindatud soliidse delegatsiooniga. Meie töötajad korraldasid ja panustasid mitme sümposiumi läbiviimisse. Mari Väina oli üks sümposiumi “Transdisciplinary Approach in the Studies of the Human Past” korraldajatest, kus erinevate valdkondade, sh arheoloogia, geneetika, keeleteaduse ja folkloristika spetsialistid ühendasid oma jõud inimkonna mineviku uurimisel. Janika Orase ja Taive Särje eestvedami-

sel toimus sümposion “Traditional creation and modern experience in folk music revival”, kus käsitleti traditsioonilise muusika tänapäevaseid esitamisviise ja kogemusi. Natalia Ermakov, Nikolay Kuznetsov ja Sergey Troitskiy korraldasid sümposiooni “The winter in Finno-Ugric cultures”, kus räägiti talvest soome-ugri kultuurides.

Ettekandega esindasid kirjandusmuuseumit Aado Lintrop (“The motif of rebirth in Mansi folk tales”); Andres Kuperjanov (“Solar eclipses in the Finnic-Ugric traditions”); Andrus Tins ja Reet Hiiemäe (“Finno-Ugric worldviews in the changing world of technology”); Helen Kõmmus (“The traditional music features and revival aspects at Estonian and Finnish folk music festivals”); Helina Harend, Mari Väina ja Risto Järv (“Family terms in Estonian runosongs and fairy tales”); Janika Oras koos Triin Rätsepaga (“A touch that stays with you: Reviving a traditional singing wedding in South Estonia”); Liina Saarlo (“Leelo and a leaf flute. Representatives of Estonian traditional music on stage at the 2nd half of the 20th Century”); Mare Kõiva koos Tatsiana Valodzinaga (“Healing charms and healing with animals”); Mari Väina koos Kati Kallio, Frog’i ja Antti Kanner’iga (“Historical layers of Finnic oral poetry”); Marin Laak (“Cultural resilience and networks of the Estonian diaspora: The example of the Australian Forest University”); Natalia Ermakov (“Songs and laments in a winter theme: Analysis of the material recorded during field studies”); Nikolai Anisimov (“Winter in the mythological beliefs of the Udmurts”); Olha Petrovych ja Liina Saarlo koos Serhii Petrovych’iga (“Fog as a symbol and physical phenomenon in Ukrainian folk songs and Estonian runosongs: A comparative study”); Taive Särg koos Marion Selgall’i ja Helena Trei’ga (“About the process of singing and the conception of authenticity in the 21st century Estonian regilaul tradition”).

Osa kongressist tuli ühel päeval ka kirjandusmuuseumisse. Nimelt toimus muuseumis CIFU eripaneel “Soome-ugri keel ja kultuur Eesti Kirjandusmuuseumi teadus- ja arhiiviväljal”, kus kongressi osalejatel oli võimalik tutvuda maja arhiivide ja kogudega, soome-ugri folkloori ja usundi väljaannetega, kuulata lühiloengut soome-ugri keelte ja kultuuride uurimisest Eesti Kirjandusmuuseumis ning soome-ugri luulet. Samas olid huvilistele avatud ka udmurdi kunstniku Zoja Lebedeva loomingust kongressi jaoks valminud näitus “...vahel” ja mari disainikunstniku Natalja Lille näitus “Elu on ilu – ilu on elu”.

Suurem osa soome-ugri rahvaid elab teatavasti Venemaal ja varem on Venemaa ülikoolide ja teaduskeskuste teadlased kongressidel aktiivselt osalenud. Idapoolsete keelesugulaste juures on CIFU toimunud 1985. aastal (veel nõukogude ajal) komide maal Sõktõvkaris ja 2005. aastal Joškar-Olas maride juures. Venemaa täiemahulise sissetungi tõttu Ukrainasse ei saa sealsed uurijad praegu Eestisse reisida ning institutsionaalne koostöö Venemaa teadusasutustega on katkenud. Seda põhjustanud sõda käis juba eelmise CIFU toimumise aastal (2022) ja vahepealse ajaga pole olukord paremaks muutunud.

Sõja puhkemisest tingitud esialgne šokitunne ja nõutus on justkui läinud, teadlased on uue olukorraga leppinud ja saavad piiratud võimalustest hoolimata hakkama, küll ilma vaba suhtlemiseta kolleegidega Venemaal, käimata konverentsidel ja välitöödel idapoolsete keelesugulaste juures jne.

Isiklikud kontaktid ja suhtlemine kolleegidega Venemaal on samuti häiritud. Vene riik sekkus rahvusvahelisse soome-ugri koostöösse ennegi, kuid nüüd see tegevus võimendus. Ahistavad seadused ja poliitilised piirangud Venemaal käivitavad uurijates enesetsensuuri, sest suhtlemine “vaenulike riikide” teadlastega ei pruugi võimudele meeldida. Ent idapoolsete kolleegide eelnev või potentsiaalne koostöövalmidus võib kannatada ka riigipoolsest reguleerimisest olenemata, sest ka nende endi ideoloogilised vaated ja suhtumine sõjasse võivad toetada ametlikku seisukohta, mis teeb suhtlemisele lääne teadlastega samuti lõpu.

CIFU tõi teadlased Tartusse kokku, pakkudes neile võimalust vahetult suhelda ja arutleda. Hoolimata tänapäeva suurepärareset veebisuhtluse võimalustest on teadlastel endiselt vaja otseseid kohtumisi ja läbikäimisi – just nendest sünnib sünergia ning need annavad tugevama kindlustunde, et soome-ugri teaduselu toimib ka viimaste aastate kardinaalsete muutuste kiuste. Rõõm oli näha, et üritusel osales palju noorteadlasi ning kongressi korraldamisse olid abitoimkonnana kaasatud ka Eesti üliõpilased. Kongress õnnestus igati.

Mis puudutab Venemaa soome-ugri kolleegide kaasatust ja osalemist rahvusvahelises koostöös, siis kahjuks valitseb nendega edasise suhtlemise osas endiselt teadmatus. Praegu ei julge ennustada, et koostöö taastuks lähiaastatel. Ehk näitab järgmine CIFU viie aasta pärast Budapestis, kas ja kuivõrd olukord muutub.

Nikolai Kuznetsov
nikolay.kuznetsov@folklore.ee